

Vasárnap mégis hazaszaladtunk a falumba. Apám a kapuban várt. Négy elemis, hetven fölötti paraszt, egykori cseléd. A Puszták népét olvasta talán az egész életműből, s a Megy az ekét emlegeti olykor, azt valami diákszavaltótól hallotta. Úgy szól mégis, mintha közeli rokonról beszélne:

— Elment hát... Istenem, istenem...

Kis szünet után azt a mondatot sóhajtja, amit egykor oly sokszor hallottam jajveszékelve, suttogva, égre emelt fejjel kimondani falusi temetéseken:

— Mi lesz veletek, fiam?

*

Mi lesz velünk nélküle? A szó itt helyénvaló: Ő valóban pótolhatatlan. Fölmérhetetlen a kincs is, amit a nemzetre hagyott. Fehér lapok gyászolják mégis, sok-sok teleíratlan papírlap. Mert a tervezetésre, a további küzdelemre való elszántságra legalább annyi a bizonyíték, mint a búcsúzásra.

*

Párizstól Moszkváig szaladt a gyász hír. Amikor a Farkasréten álltunk, s az ég is Őt siratja, úgy hallottam, Európa minden harangja zúg. Érette szól.

*

Elment.

Mit tehetünk mégis, hogy közöttünk maradjon? Olvassuk sokat, olvassuk értőn! Mindig pontosan fogalmazott, hibátlan, fénylő mondatai megvédik magukat minden kisszerű gyanakvótól, mindenfajta félremagyarázótól. Olvassuk, szavaljuk, játsszuk munkáit! Köztünk marad akkor, élön. Csak a csönd folyondárjait ne engedjük rátekeredni a Műre és Illyés Gyula szent emlékére, mert akkor koldussá szegényítjük magunkat.

Fáradt teste nyugodjék békében, szelleme járjon köztünk fiatalon, küzdésre és teremtésre izgatón!

ANNUS JÓZSEF

„Kapitány! Vezényszót! Merre ezután?”

Jaj annak a népnek, kit elhagynak szellemei!

Mintha a Koszorú nyelv- és népféltő aggodalma ide is érvényes volna. És gyenge vigasz, hogy Illyés Gyula csak testi valójában hagyott itt bennünket, a művei velünk maradtak. Gyenge vigasz, mert az ő életművéhez — talán jobban mint másokéhoz — nemcsak a romolhatatlan mű, de az élete is hozzátartozott. A pusztá léte, a biztonság, hogy föl lehet keresni és szemé elé bocsátani a tényeket, melyeket a világ valaholi elvadulásáról hozhattunk.

Legutóbb már szorongva mentünk hozzá. Épp a folyóirat ügyében. Szabad-e a nyolcvanadik születésnapon túl is tőle várni az erőt és erélyt? Hol van a magunk ereje és biztonsága? Ő azonban eloszlatta a kételyeinket. „Amíg én élek...” — kezdte, s máris Veres Péterre, Németh Lászlóra kanyarodott a gondolata; a szándékra, hogy élete végéig azt a közös ügyet képviseli, mely mindhármójuknak a szívének feküdt. Nem engedi, hogy bárki félremagyarázza és bepiszkítsa őket. Azt is elmondta, kit tekint utódjának az ötvenesek közül. Ki a jelentős költő, zseniális publicista és egyben a legbecsületesebb ember. Mintha hagyatkozott volna. És hozzátette: mondjuk mindenütt és mindenkinek, ez az ő véleménye. Csoóriról beszélt.

Mintha nagy kortársai szószólójaként prózában folytatta volna a kései verset: „Legyetek

a sírból szóló / hú nyelvetek : / Tovább adni — mert új és / új nemzedék / lábain jár s lerogy, ha / nem lép a mép, / letűnt hadunk utolsó / háttvédeként / kiáltani a régi / jelszót, aként, / mint kiket el nem némít / se gáncs, se kín, se halál...”

És most mégis csönd és némaság.

Korai volt, nagyon korai még a némító halál. Hiszen nincs befejezettebben befejezetlen életműve a magyar irodalomnak. Benne van az ószikék teljességéig minden, s mégis a folytatásban reménykedtünk, az állandó jelenlétben, amely a magyar írásnak európai hitelt és rangot ad. Ószinte szót vártunk még magunkról és a történelemről; ha kell ostorcsapást. Testvériséget hívó tekintet a Duna-tájon. Irigyelni valók, akik a biológia figyelmeztető tényeinek hittek, nem pedig a vágyaiknak. A vágyaknak, amelyekben egy örökletű Illyés Gyula élt, az időtlen „óriás patriárcha”, az Örök berek vén nyárfája, aki az évszázadokkal társalog. Számunkra, akik a harmincasok-negyvenesek közül órá figyeltünk, ő volt a történelem. Ő volt az egyetlen a megmaradottak közül, aki egyenrangú társként ülhetett volna Petőfi, Kossuth vagy Ady asztalához. Mérték volt és jelkép. Csillag egy nemzet homlokán. Az összetartozás mágneses országhatárok és elválasztó indulatok fölött. Kézfogásközeli élő ember, akitől többé és igazabbá vált egy nemzet. Az volt maga is, akinek Adyt látta: „a magyar anyanyelvűek közösségének... jó fényt sugárzó órlámpása...”

Ilyen halál, ilyen veszteség nem lesz több. Nagy emberek lehetnek és lesznek is bizonyosan, de már nem az a történelem emeli őket, amely Illyés Gyulát. Ő 1919 óta épült bele a magyar történetébe, a vert forradalmak és országrontások korától. Hogy azok számára is kikerülhetetlenné vált szinte már pelyhedző állal, akik pedig szívesen kikerülték volna, éppen ez az oka: történelmi személyiséggé a történelmi sorsfordulók tették. Neki ez valóban sokszorosan megadatott. A történelem embere lett; íróként is alakította, nemcsak értelmezője népe sorsának. Próféta, talán az utolsó a mai Európában.

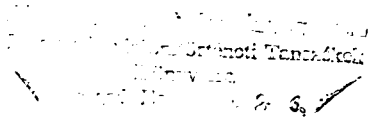
A szellem segesvári vesztesége lebeg fel az időből. A pótolhatatlanságnak ugyanaz az érzete. Fehéregyháza kukoricadárdái felé tekintve ő maga mondta Petőfiről: „szegény fiam, szegény unokám. Legalább őt nemzedéket hagyál apátlanul...”

És ő most?

Nemzedéknek talán még sohasem kellett — békeidőben — ilyen hirtelen felnőtté válnia, mint a magukat írásra számó fiataloknak. „Apátlanul” is két lábon állni, s megtanulni, hogy „Hit nélkül nem lehet jövőt alakítani. De legelőször a tényeknek kell hinni, mégpedig abban a sorrendben, ahogy egymásra következnek!” Megtanulni a történelmi kishitűség ellenszerét, hogy a harcokban győzni is lehet. „A legnagyobb bátorság a remény.”

A fölfedezés bátorságára is szükség lesz itt még nemzedékeken át: szembenézni az életmű minden sorával. Megérteni és fölfogni az erkölcsi parancsot; most már nélküle. Költőtől nagyobb biztatást sehol Európában nem kapott manapság nemzet ifjúsága. Ajándéka a sorsnak, hogy együtt élhettünk vele, és szégyenünk, hogy voltak, akik hittek a torzító legendáknak. Annak, hogy tizenkilencedik századi; hogy „petőfis”; hogy túlzottan is népi és nemzeti. Az idő őt igazolta. Ő teremtett folyamatosságot a magyar versben és drámában; ő merete vállalni a népiség és modernség egységét, Ozora és Párizs testvériségét. A minden értékre érzékeny elfogulatlanságot. Példája lett a valóságfeltárás könyörtelenségének, s költőként, emberként a nemzeti gond vállalásának.

Ez utóbbit nyilazták leginkább a legendák. Holott soha sem mondott mást, mint amit egyszer a tv-kamera előtt: a Puszták népének nyomorúsága ébresztette rá, hogy „kötelességünk kiállni a magyarságnak bizonyos eddig elhanyagolt követeléseit és alapigazságait mellett. Nem azért, mert magyarok vagyunk! Én nagyon tudatosan elhárítottam — hogy védekezzek a nacionalista jelző ellen — minden olyan körülményt, ami arra utalhatott volna, hogy én azért védem a magyarságot, mert magyar származású vagyok. Nem! Azért, mert nemzetközi gondolkodású vagyok; azért mert éppen Franciaországban, Nyugaton fejlődött ki a világ- és nemzetszemléletem. És a magyarság számára semmivel se követelek több jogot, mint amennyit bármely más nép számára, de azt viszont követelem.”

A gondolkodásnak különös táplálás logikai bakugrása itt valami sejtelmet szimatolni, s nem venni észre a történelmi ellensúlyok kitételének tökéletességét. Nem olyan időket élünk, s nem is olyan felelőtlen társadalmi rendben, ahol gőzös nyilatkozatokkal nemzeti jelképpé emelkedhetne bárki is. Illyés Gyula mögött egy élet erkölcsé áll, a felelősségtudat; s önmagát minősíti, aki ezt kétségbe vonja.

Neve mindenestre a jövőre ütött pecsét sokfelé a világban. Hitele volt és van — mint láttuk — idegen politikusok előtt is, és ott is, ahol legbelsőbb dolgaikról erdei tisztásokon és utcai sétákon nyilatkoznak az emberek. Neki is köszönhetjük, hogy új világunknak vonzása van más tájakon, s hogy legújabb kori társadalmi tetteink európai fényt kaptak. Hallani ugyan itt-ott a kövek potyogását. A megkönnyebbülés kövei potyognak más ütemre dobbanó szívekről: kihunyott egy szigorú figyelmű szempár fénye... Akik előtt a neve eddig sem volt „fémjelzett”; akik a gyászban is így bizalmaskodtak: „— Nem akarom nagy halottadat bántani, de tudod az utolsó dobását?” — már megnyugodhatnak. Nem kell a „bús agg Jónás” szemébe nézniük. Vitathatják akár a tényeket is.

A bölcsébbek legyintheznek: minek rájuk a szó. Illyés örök, az ostobaság múlandó. De mégis! Mi lesz, ha legnagyobbjainkat se védjük meg az útszéli portól? Ha nem mondjuk ki a nyilvánvalót: csak ellenségei voltak, nem pedig ellenfelei? Az érték ugyan önmagát igazolja, de nem árt vigyázni rá. Mert jaj annak a népek, kit elhagynak szellemei, de még inkább jaj annak, aki elhagyja szellemeit.

PÁLFY G. ISTVÁN

Európai nyelven — magyarul

Mióta Illyés Gyula magunkra hagyott bennünket, a ránk maradt szellemi örökség teljes értelmén tűnődve minduntalan arra kell gondolnom, amiről az utóbbi években talán kevesebb szó esett a keltetésnél, holott az ő számadó életének és művének egyik hatalmas igazsága lobog benne, ami nélkül az életmű jelentése és példája is csonka volna, sőt: létre sem jöhetett volna. Arra a mostanában nem elégszer hangoztatott igazságra gondolok, minden magyarhoz szóló figyelmeztetésre, hogy a „haza a magasban” költőjének, eszmélkedése kezdetétől halála pillanatáig, mindig volt egy másik „megképzelt hazája” is — Európa. Nem pusztán a valóságos, de a dzsingiszkáni fürgetegek, az inkvizíciós máglyák, a harmincéves háborúk, a mohácsi vérszek, a waterlooi és sztálingrádi csaták, a különféle Szentszövetségek és békeszerződéseik könny- és véráztatta terepasztala fölött az a másik, s ugyancsak a „magasban” — Rouentól Moszkváig — a szellem egében ívelő, nagyobb európai haza. Az albigensek, vagyis a Kathárok, s a mindenkori tiszták vértanúhitének Európája; a francia felvilágosodás és Voltaire mindenféle előítélet uralma alól felszabadított Európa-utópiája; és — aki először megnevezte, a világ-irodalom szóval ezt a szellemi tartományt — Goethe Európája, amelyben már a nagyvilágot sem kell másnak éreznünk, mint — az ő szavával — „bővített hazai földnek”, ahol a nemzetek, a szellem révén „megismerik valamennyiük viszonyát valamennyiükkel”, hogy „az elzárkózás helyett” létrejöjjön „a szomszédsági viszony érzése”. Az a szellemvalóság-földrészt tehát, amelyhez Illyés Gyula „már szabadon csatázó halottjának”, Babits Mihálynak az irodalomtörténete a megfelelő térkép, s amelynek a művészet e századi forradalmárainak — Reverdy, Éluard, Breton, Crevel, Aragon, Tzara, Desnos, Cocteau, Malraux, Supervielle — olykor testvériesen verekedő gyűrűjében éppen ő, az európai örökségével jól gazdálkodó paysan du Danube (ahogyan Aragon nevezte az ifjú Illyés Gyulát Párizsban) a továbbrajzolója.

De hát nem vallott-e erről a legszebben, mert a leghitelesebben ő maga, Óda Európához című, négyrészes költeményében?